

KATALOG IZLOŽBE

SPLIT, 15. STUDENOGA 1991.

DAŠT
DRŽAVNI
ARHIV
U SPLITU

Split, 2016.

KATALOG IZLOŽBE

SPLIT, 15. STUDENOGA 1991.

DAST
DRŽAVNI
ARHIV
U SPLITU

Nakladnik:

Državni arhiv u Splitu

Za nakladnika:

Marina Grgičević

Tekstovi kataloga:

Marina Grgičević, Bruna Horović Vuković, Radoslav Zaradić

Koncepcija i postav izložbe:

Marina Grgičević, Bruna Horović Vuković, Radoslav Zaradić

Grafička obrada:

Hanja Grgičević

Tisak:

Slobodna Dalmacija Print

Naklada:

200 komada

Organizator i nositelj projekta:

Hrvatska Akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Splitu i
Državni arhiv u Splitu, u povodu Međunarodnog dana arhiva

Sva prava pridržana.

Studen, 2016.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U SPLITU

UDK 355.45 (497.583Split) "1991"

GRGIČEVIĆ, Marina

Split, 15. studenoga 1991. : katalog izložbe / <tekstovi Marina Grgičević, Bruna Horović Vuković, Radoslav Zaradić>. - Split : Državni arhiv, 2016.

Podaci o odgovornosti preuzeti iz impresuma.

ISBN 978-953-6764-14-3

1. Horović Vuković, Bruna 2. Zaradić, Radoslav
I. Domovinski rat -- Split

160726000

Kazalo:

Uvodna riječ - str. 6

Katalog - str. 8

Fotografije - str. 16

Fotografija na naslovnici:

Božidar Vukičević

Fotografije na zadnjoj stranici:

Matko Biljak, Feđa Klarić, Joško Ponoš, Božidar Vukičević

Državni arhiv u Splitu je za ovogodišnji Međunarodni dan arhiva organizirao dvije izložbe.

Prva je otvorena i održana u lipnju, čime je obilježena stogodišnjica Prvog svjetskog rata, druga je naša današnja izložba, **Split, 15. studenoga 1991.**, čime se Državni arhiv u Splitu pridružuje obilježavanju 25. godišnjice Domovinskog rata.

Autori su izložbu posvetili tužnoj uspomeni na svoj grad, prisjećanju na najteže razdoblje u novijoj povijesti Splita, 15. studeni 1991., dan napada *Jugoslavenske narodne armije* i *Jugoslavenske ratne mornarice* na grad Split, dan užasa, nevjerice, stradavanja i besmislenog uništavanja.

Izložene arhivalije, fotografije, artefakti, audio i video-materijali svjedoče o događanjima uoči, za vrijeme i nakon 15. studenoga, s naglaskom na uništavanje kulturnih, znanstvenih i obrazovnih ustanova te civilnih objekata, bez popratnih objašnjenja i tumačenja.

Smislenog objašnjenja i tumačenja za ratne užase nema.

Autori su zahvalni svima, pojedincima i ustanovama, koji su pomogli u realizaciji ove izložbe:

- HAZU, Zavodu za znanstveni i umjetnički rad u Splitu na suorganizaciji izložbe,
- Hrvatskom pomorskom muzeju (dr. sc. Danki Radić, ravnateljici i Ljubi Radiću, kustosu) na ustupljenim artefaktima,
- Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika (Gordani Perković, dipl. knjižničarki) na ustupljenim fotografijama,
- Sveučilišnoj knjižnici u Splitu (Mihaeli Kovačić, višoj knjižničarki i mr. sc. Dubravki Dujmović, višoj knjižničarki) na ustupljenoj fotografiji,
- Hrvatskoj ratnoj mornarici (gospodinu Željku Seretineku) na ustupljenoj literaturi i korisnim savjetima,
- Hrvatskom hidrografskom institutu (gospođi Vesni Tomić) na ustupljenim fotografijama,

- Hrvatskom restauratorskom zavodu, Restauratorskom odjelu u Splitu (mr. sc. Sanji Buble) na ustupljenom arhivskom gradivu i fotografijama,
- Drugoj jezičnoj gimnaziji u Splitu (Nedi Galić, prof., savjetnici i stručnoj suradnici u školskoj knjižnici) na ustupljenom arhivskom gradivu,
- Udruzi hrvatskih ratnih veterana grada Splita na ustupljenoj literaturi,
- dr. sc. don Slavku Kovačiću na ustupljenoj literaturi
- Sestrama *Služavkama maloga Isusa* (provincija Split):
č.s. Maneti Mioč, arhivisticici i tajnici Teološko-bogoslovnog fakulteta i č.s. Anemarie Radan, provincijskoj glavarici, tadašnjoj koordinatrici za rad s izbjeglicama u hotelu *Lav* na ustupljenim arhivalijama,
- Obitelji Matošić iz Splita (gospođi Vesni i gospodinu Frani) na ugodnim razgovorima, savjetima i ustupljenim fotografijama,
- Jakovu Mamiću, ratnom predsjedniku MZ Varoš, na ustupljenim arhivalijama,
- Srđanu Duji Aljinoviću iz Splita na ustupljenom albumu uspomena,
- Posebnu zahvalnost za dozvolu korištenja fotografija dugujemo gospođi: Feđi Klariću, Matku Biljku, Jošku Ponošu, Božidaru Vukičeviću,
- Hrvatskom radiju, Radio Splitu (Josipu Krželju, v.d. glavnog urednika) na ustupljenoj audio-snimci,
- HRT-u,
- Književnom krugu Split na ustupljenim izložbenim vitrinama,
- Hanji Grgičević, grafičkoj dizajnerici, na dobroj volji i darovanom vremenu za osmišljavanje i izvedbu grafičkih sadržaja.

Nakon početka pokazivanja agresije *Jugoslavenske narodne armije (JNA)* na Republiku Hrvatsku, početkom svibnja 1991., započeli su prvi značajniji prosvjedi u većim dalmatinskim priobalnim gradovima.

Prilikom prosvjeda pred zgradom splitske *Banovine* u kojoj je bilo sjedište *JRM*, poginuo je jedan vojnik, dok je nekoliko vojnika koji su osiguravali zgradu ranjeno. Nedugo nakon što je Sabor RH, na temelju rezultata referenduma 25. lipnja 1991., usvojio *Deklaraciju o uspostavi suverene i samostalne Republike Hrvatske*, započeo je otvoreni napad JNA koji je ubrzo prerastao u agresiju i rat.

Hrvatski državni vrh proglasio je 13. rujna 1991. potpunu blokadu svih vojnih objekata *JNA* na teritoriju RH. Čelnici *JRM* preduhitрили su tu odluku te su nekoliko dana ranije većinu ratnih brodova i čamaca, koji su bili usidreni u najvećoj ratnoj luci *Lora* u Splitu, prebacili na otok Vis.

Tijekom rujna 1991. hrvatske su snage uspjele zauzeti većinu manjih vojnih objekata *JNA* i tako se domoći potrebnog naoružanja i opreme, ali ne i one najveće i najznačajnije vojarne i baze, ratne luke *Lora*. Iako im je kadrovska popunjenost bilavrla loša, *JNA* je sve objekte koje je zadržala pod svojom kontrolom naoružala i dobro utvrdila. Realne procjene o velikom broju civilnih žrtava i materijalnoj šteti spriječile su hrvatske jedinice da krenu na silu u osvajanje tih objekata. Na prostoru srednje i južne dalmatinske obale i otoka, hrvatske su snage do 1. listopada 1991. uspjele zauzeti i ustrojiti jedanaest topničkih bitnica koje će se pokazati dragocjenima u obrani Šibenika, Splita te neretvanskog i korčulanskog kanala.

JRM je odgovorila provođenjem prve pomorske blokade svih jadranskih gradova i luka 17. rujna 1991. Trajala je do 23. rujna. Ta kratka pomorska blokada uspjela je nanijeti veliku gospodarsku štetu Hrvatskoj. Prva točka napada *JNA* na Hrvatsku, kako je to napisao general *JNA* Veljko Kadrijević, bila je potpuno blokirati Hrvatsku iz zraka i s mora. Naravno, ona se nije mogla izvršiti bez *JRM*.

Uskoro je uslijedila i druga pomorska blokada koja je službeno trajala od 3. do 13. listopada 1991. Drugu blokadu obilježili su zračni napadi *JNA* zrakoplovstva na civilne ciljeve: pomorske luke i *Jadrolinijine* trajekte, a u napadima na gradove (Zadar, Dubrovnik) zrakoplovima se pridružila i *JRM*.

Komanda vojnopomorske oblasti je 8. studenoga provela treću pomorsku blokadu primorskih gradova s ciljem prekida cjelokupnog prometa između Dalmacije i sjevernog Jadrana. Na srednjodalmatinskom području brodovi *JRM* su započeli višednevnu borbu s obrambenim posadama hrvatskih otoka. Posadama na otocima znatno je pomogao 1. *Diverzantski Odred HRM* koji se postrojio kao 1. *Postrojba HRM*, 2. listopada 1991. Njihov glavni zadatak bilo je konstantno uznemiravanje posada protivničkih brodova, nanošenje vatrenih udara i oštećenja s ciljem protjerivanja. Najpoznatija uspješno izvedena diverzija je bila oštećenje patrolnog čamca *PČ-176 Mukos*, minitorpedom, u kasnopolijepodnevnim satima 14. studenoga 1991. Nakon što ga je posada napustila, nasukao se kod uvale Nečujam na otoku Šolti. Treća i najdulja pomorska blokada prestala je u podne, 3. prosinca 1991., osim za luku Dubrovnik koju će se oslobodit iz okružja i blokade tek šest mjeseci kasnije.

Posljednje tromjesečje 1991. obilježile su aktivne pripreme *JNA* za napad na sve veće gradove na prostoru sjeverne i srednje Dalmacije, s ciljem njihova zauzimanja. Važnu ulogu u tome trebala je odigrati i *JRM* s napadačkom potporom s mora i blokadom dalmatinskih gradova. Najveći udar na Split s mora očekivao se 15. studenoga, dan nakon uspješnog napada hrvatskih diverzanata na *Mukos*, što je *JRM* iskoristila kao povod za napad.

Brodovi *JRM*, na čelu s Velikim patrolnim brodom (VPB)-*Split*, započeli su napad u 00:56, povremenom topničkom paljbom po obalnim rubovima Brača i Šolte, a zatim i po naseljenim mjestima uzrokujući znatnu materijalnu štetu. U koordiniranom napadu na naseljena mjesta na otocima Šolta i Brač, napadač je ispalio najmanje 400 plotuna ili 800 granata i 4 protupodmorničke mine pri čemu je oštetio nekoliko obiteljskih kuća i crkvu.

Prvi cilj napada na Split, koji je započeo u 06:30 ujutro, bio je svjetionik *Pomorac* na Katalinića brijegu. Napad je predvodio VPB-*Split*, zajedno sa VPB-*Kopar*, dvije raketne topovnjače i tri raketna čamca.

U napadu su pogođeni Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, zgrada Općine Split, kompleks *Gripe*, neboder poduzeća *Koteks*, crkva *Gospe od Pohodenja*, Higijenski zavod, Tehnička škola, zgrada *PIS-a*, zgrada *VK Gusar*, oštećeno je 30 obiteljskih stanova i kuća, više trgovačkih radnji i nekoliko desetaka automobila. U splitskoj luci pogođeni su trajekti *Bartol Kašić* i *Vladimir Nazor*, poginula su dva člana posade. Ranjeno je šestoro civila.

Napadačima *JRM* uzvratilo je obalno topništvo obrane Splita i to s položaja na splitskim Kašjunima, Veloj Straži na Šolti i Golom Brdu na Braču. U protunapadu su branitelji teško oštetili VPB *Split* i jednu topovnjaču, čime su napadačku formaciju prisilili na povlačenje. S mostarskog aerodroma je oko 09:30 doletjela skupina od šest aviona tipa *Galeb*, koja je napala braniteljske položaje na otocima, a kako bi napadačkoj formaciji *JRM* olakšala povlačenje. U odgovoru na zračne napade, branitelji su srušili dva zrakoplova.

Suđenje za napad na Split održano je već krajem ljeta 1993. Za ratni zločin koji je počinjen na području srednje Dalmacije, od kraja ljeta 1991. do siječnja 1992., 31 optuženi oficir i podoficir JNA, uglavnom iz redova *JRM*, dobili su ukupno 247 godina zatvora, u pojedinačnim kaznama od 7 do 15 godina. Protiv jednog dijela osuđenih hrvatsko je pravosuđe obustavilo postupak temeljem *Zakona o općem oprost*.

Splitski publicist Frano Baras zapisao je kako je doista nezapamćeno u pomorskoj povijesti da brod puca na grad čije ime nosi.

U splitskoj povijesti, napad iz studenoga 1991., zapisan je kao jedan od rijetkih koji je *Dioklecijanov grad* u svojim 1700 godina povijesti doživio i preživio.

Prvi se dogodio 1809., kad je engleska korveta *Volage* dva sata pucala na grad, dok je u novijoj povijesti Split pretrpio znatna

razaranja tijekom *Drugog svjetskog rata* (najviše 3. lipnja 1944.).

Zanimljivost je, kako je *razarač Split* (VPB-*Split*) okončao svoju sudbinu 2013. u albanskom rezalištu, dok je *Mukos* nakon remonta, pod novim imenom *Šolta*, već 1993. stavljen u operativnu upotrebu u *Hrvatskoj ratnoj mornarici*, a danas je u *Obalnoj straži RH*.

Prikaz događanja u Splitskom kanalu 14. i 15. studenoga 1991.

Osvrti na Splitski boj

Na dan protjerivanja neprijateljske mornarice iz Splitskog i Bračkog kanala, 15. studenoga 1991., zapovjednik HRM-a admiral Sveto Letica u svom je obraćanju upoznao javnost kako se brodovi JRM-a, koji su topničkom paljbom gađali šoltansko selo Grohote i Milnu na Braču, a u petak ujutro i sam Split, povlače iz Bračkog kanala prema otoku Visu. Zaprijetio je kako će, nastavi li jugo-mornarica sa sličnim gusarskim razbojništvima, HRM svojim obalnim topništvom i drugim raspoloživim sredstvima ponovno udariti po njezinim brodovima.

Zbog ukupne situacije na splitskom obalnom području i na otocima, nakon što je okončan boj u Splitskom i Bračkom kanalu, admiral Letica je u intervjuu *Slobodnoj Dalmaciji*, 15. studenoga 1991., izjavio:

Jugo-mornarica je kao povod za napad iskoristila eksploziju na svom ophodnom brodu u četvrtak navečer u Splitskom kanalu, nakon koje je brod potonuo. Hrvatska ratna mornarica nije to napravila, niti za to ima sredstva.

Na dan bitke, morao je još uvijek držati u tajnosti kako HRM već ima ručno navođena torpeda, korištena dan prije protjerivanja neprijateljskih brodova iz *Splitskih vrata*.

U istom intervjuu, admiral zaključuje kako su prije obaranja dva zrakoplova u Splitskim vratima, bili pogođeni VPBR-*Split* i jedna topovnjača *jugo-mornarice*.

Iako admiral to ne spominje, u vezi s akcijom gađanja VPBR-a *Kopar*, u svom dnevnom izvješću *HTV* naglašava kako se oko njega mogla primijetiti velika naftna mrlja.

Do zaključka o tijeku bitke možemo doći i prateći bilješke događanja u *Ratnom dnevniku Zapovjedništva HRM-a*.

IZVOD IZ RATNOG DNEVNIKA ZHRM-a, 15. studenoga 1991.

14. i 15. studenoga 1991., neprijateljski su brodovi bili formacijski raspoređeni ovako:

Splitski kanal: VPBR-31, RTOP-405, PČ-176 (pogođen);
Luka Vis: VPBR-34, 2 RTOP, 3 RČ, 3 TČ, 1 PČ, 2 DJČ, PT-72,
PR-37, LR-77 i 4 BRM;
Otok Lastovo: 2 RČ i 2 TČ;
Nertvanski kanal: 2 minolovca i 1 minopolagač

00:56 – 01:36 Uz povremene prekide brodovi JRM pucaju po otocima Braču i Šolti
00:58 VPBR-31 naredio paljbu po Livki i Ražnju. Paljba je otvorena u 01:05
01:20 VPBR-31 i RTOP pucaju po Šolti, dva raketna čamca pucaju po Braču, uzvraćaju topnici sa Šolte
01:36 Prekid paljbe
02:56 – 03:02 Po Šolti i Braču ponovno otvorena paljba s brodova. Brodovi prekidaju paljbu u 03:02
03:32 – 04:05 S brodova ponovno otvorena paljba po Šolti i Braču. Brodovi prekidaju paljbu u 04:05
06:30 Brodovi JRM vrše raspodjelu ciljeva. VPBR-31 javlja postrojbama u Lori i Divuljama da djeluju po planiranim ciljevima u gradu Splitu
07:10 – 07:32 Bitnica *Kašjuni* otvara paljbu po VPBR-31 u 07:10, Šolta u 07:28, dok je bitnici na Braču zapovjedbno otvaranje paljbe u 07:32
07:32 VPBR-31, uz primjetan dim, ide prema Splitskim vratima
07:42 VPBR-31 tuče prema *Dalmacijavinu*
07:45 VPBR-31 plovi prema Supetru, a obalne bitnice Brača, Šolte i Kašjuna tuku po njemu. Svi brodovi idu prema istočnom dijelu Bračkog kanala
08:00 RTOP otvara paljbu prema Milni
08:04 Svi brodovi plove od Splita prema istoku

- 08:14 VPBR-34 plovi od Splitskih vrata prema Pelegrinu (na otoku Hvaru). Na Hvaru nema obalnog topništva
- 08:20 VPBR-34 i RTOP ispred Osibove (kod Milne), sa dvije milje udaljenosti, pucaju po Braču
- 08:30 2 broda idu od Pelegrina (Hvar) prema Bolu (Brač). Manji brod otvorio je paljbu
- 08:45 VPBR-34 ispalio je plotun prema Osibovoj na Braču. 3 x 2 aviona iz Mostara poletjela su prema jugu
- 08:50 RTOP-405 plovi od r. Kamen prema Makarskoj
- 09:13 RTOP je prema Šolti ispalila 5 granata
- 09:20 2 aviona, u niskom letu, lete od Sušca prema Visu. RTOP-405 i dalje puca po Šolti, dok VPBR puca po Ražnju
- 09:20 Jedan avion iznad Šolte, drugi djeluje po Braču, treći po Ražnju
- 09:28 Jedan pogođeni avion pao je u more
- 09:30 Grupa aviona iz pravca Visa leti prema Splitu. Pilot iz pogođenog aviona pao je u more iza Drvenika
- 09:40 RTOP je s pozicije 2 milje južno od Ražnja pucao po Ražnju

Željko Seretinek: *Bitka za Jadran, Razbijanje pomorske blokade jadranskog plovnog puta 14.-16. studenoga 1991.* (str 66 i 67), Korčula, 2007.

VPB-Split

Popisi kratica:

- HRM - Hrvatska ratna mornarica
 HRT - Hrvatska radio-televizija
 HTV - Hrvatska televizija
 HV - Hrvatska vojska
 JA - Jugoslavenska armija
 JNA - Jugoslavenska narodna armija
 JRM - Jugoslavenska ratna mornarica
 JRV - Jugoslavensko ratno zrakoplovstvo
 MUP - Ministarstvo unutarnjih poslova
 NM - Nautička milja (1852 metra)
 ONBr - Odred naoružanih brodova
 OTB - Obalna topnička bitnica
 PAM - Protuavionski mitraljez
 PČ - Patrolni čamac (brod)
 PIS - Poduzeće za izgradnju Splita
 PZO - Protuzrakoplovna obrana
 RB - Ručni bacač
 RČ - Raketni čamac (brod)
 RH - Republika Hrvatska
 RL - Ratna luka
 RM - Ratna mornarica
 RTOP - Raketna topovnjača
 RZiPZO - Ratno zrakoplovstvo i protuzračna obrana
 TČ - Torpedni čamac (brod)
 TG - Taktička grupa
 VK - Veslački klub
 VPBR - Veliki patrolni brod
 VPO - Vojnopomorska oblast
 ZHRM - Zapovjedništvo Hrvatske ratne mornarice

Fotografije str. 16 i 17 - Božidar Vukičević

Fotografije str. 18 i 19 - Feđa Klarić

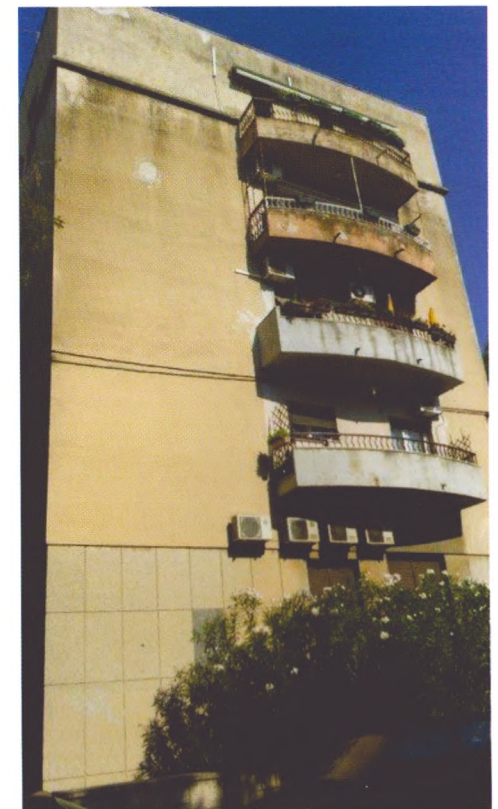

Oštećenja u knjižnici Hrvatskog hidrografskog instituta

Bivša zgrada Sveučilišne knjižnice

Oštećenje (lijevo) i današnji izgled (desno) zgrade u ulici Šetalište Bačvice 8

Oštećenja u stanu obitelji Matošić

